

J. P. TRAP

KONGERIGET
DANMARK

FJERDE OMARBEJDEDE UDGAVE

PAA GRUNDLAG AF DEN AF H. WEITEMEYER UDGIVNE 3. UDGAVE
OG UNDER MEDVIRKNING AF VIDENSKABSMÆND, FAGFOLK OG
STEDLIGE MEDDELERE FRA ALLE LANDETS EGNE

UDGIVET AF

GUNNAR KNUDSEN

I. BIND

INDLEDENDE BESKRIVELSE AF DANMARK
KØBENHAVN OG FREDERIKSBERG

KØBENHAVN 1929
G. E. C. GADS FORLAG
(FREDERIK GAD)

INDLEDENDE BESKRIVELSE AF DANMARK.

Redigeret af ADOLPH JENSEN.

	Pag.
I. LANDET.	
1. Indledende geografisk Oversigt. Af Departementschef ADOLPH JENSEN ...	1
2. Den topografiske Opmaaling og Kortlægning. Af Oberst N. P. JOHANSEN ..	3
3. Den økonomiske Opmaaling og Matrikuls kortene. Af Professor N. THORKIL- JENSEN	6
4. Landets geologiske Beskaffenhed. Af Direktøren for Danmarks geologiske Undersøgelse, Dr. phil. VICTOR MADSEN	8
5. Landets Overfladeforhold. Efter Professor N. V. USSING	17
6. Farvandene. Af Kommandør H. RAVN	20
7. Klimaet. Af Statsmeteorolog H. HANSEN	25
8. Bebyggelse og Stednavne. Af cand. mag. GUNNAR KNUDSEN	30
9. Den administrative Inddeling. Af Afdelingschef GUNNAR DAM	32
II. BEFOLKNINGEN.	
1. Raceforhold. Af Læge SØREN HANSEN	35
2. Folketallets Størrelse og Vækst. Af Kontorchef H. CL. NYBØLLE	38
3. Befolkningens Sammensætning. Af Samme	47
III. STYRELSEN.	
1. Statsforfatningen. Af Professor, Dr. jur. KNUD BERLIN	58
2. Statsforvaltningens Organer. Af Samme	67
3. Kommunerne og deres Styrelse. Af Samme	71
4. Statens og Kommunernes Finanser. Af Kontorchef CORDT TRAP	75
IV. NÆRINGSLEVET.	
1. Landbruget. Af Professor O. H. LARSEN	82
2. Skovbrug og Jagt. Af Skovrider O. G. KONRADSEN	102
3. Havebruget. Af Havebrugskandidat ANDREAS MADSEN	107
4. Fiskeriet. Af Fuldmægtig, cand. mag. AAGE STRUBBERG	112
5. Industri og Haandværk. Af Departementschef ADOLPH JENSEN	117
6. Handelen. Af Samme	127
7. Skibsfarten. Af Samme	136
8. Samfærdselsmidlerne. Af Samme	138
9. Penge- og Forsikringsvæsen. Af Kontorchef EINAR COHN	141

V. SOCIALE FORHOLD.		Pag.
1. Den sociale Lagdeling. Indtægts- og Formueforhold. Af Afdelingschef GUNNAR DAM		150
2. Arbejder- og Arbejdsgiverorganisationer. Af Departementschef ADOLPH JENSEN		156
3. Offentlig Forsorg for Ubemidlede. Af Kontorchef CORDT TRAP.....		161
4. Boligforhold. Af Sekretær, cand. polit. SVEND NIELSEN		172
VI. KULTURELLE FORHOLD.		
1. Kirkelige Forhold. Af Departementschef V. HOLBØLL		177
2. Undervisningsvæsen. Af Rektor JULIUS NIELSEN		180
3. Museer og Samlinger for Kultur og Kunst. Af Museumsinspektør CHR. AXEL JENSEN		185
4. Fredlysnings af Oldtidsmindesmærker. Af Museumsinspektør C. NEERGAARD		190
5. Arkitektoniske Mindesmærker og deres Bevaring. Af Museumsinspektør CHR. AXEL JENSEN		193
6. Naturfredning. Af Professor, Dr. phil. A. MENTZ		197

II.

Befolkningen.

1. Raceforhold.

Danmarks oprindelige Befolkning maa være indvandret sydfra efter Istidens Ophør. Den er efter al Sandsynlighed kommen familievis eller i ganske smaa Flokke, der slog sig ned hist og her ved Kysterne, hvor de, som de store Skaldynger viser, maa have levet i meget lang Tid, før de trængte længere ind i det skovklædte Land. Skaldyngernes og de saakaldte Kystfunds Beliggenhed tyder paa, at Indvandringen hovedsageligt er foregaaet over de sydlige Øer, langs Store-Bælt og Jyllands Østkyst, hvor Klimaet var mildere og Livsbetingelserne i det hele gunstigere end ved Vesterhavskysten.

De bevarede Levninger af denne første Befolkning er for sparsomme til, at der kan siges noget nærmere om dens Udseende, men den har næppe været mere ensartet end den nuværende, og de isolerede Forhold, hvorunder den levede, har rimeligvis medført, at der har udviklet sig forskellige familiære eller lokale Typer, som har holdt sig i kortere eller længere Tid, men som blandedes mellem hverandre, efterhaanden som Folkemængden tiltog, og Landets Befolkning blev tættere. Egentlige Lokalracer, som man kender dem f. Eks. i Norge, har Danmark næppe nogensinde haft, og de saakaldte Racer, hvorfra hele Europas fra de ældste Tider uensartede Befolkning antages at have været sammensat, er ikke her i Landet optraadt paa en saadan Maade, at de har dannet racemæssigt karakteriserede Elementer. Alle disse Racetyper var imidlertid mere eller mindre talrigt repræsenterede allerede i Stenalderens senere Afsnit, og de kan endnu i vore Dage paa-vises rundt om i Landet, ligesom der ogsaa kan træffes enkelte Individuer, hvis Udseende minder om virkelige Urmennesker, uden at de dog derfor kan opfattes som Efterkommere af Europas egentlige Urbefolkning, der i legemlig Henseende stod paa et kendeligt lavere Udviklingstrin end den nulevende.

Landets første Indbyggere har sandsynligvis i alt væsentligt set ud som de nulevende med den samme Mangfoldighed af individuelle Forskelligheder, men dog med et vist Fællespræg, der gør sig saa stærkt gældende, at man med nogen Ret kan tale om en særegen dansk Type. Der maa allerede tidligt være indtraadt en vis social Lagdeling, der har afspejlet sig i Legemsbygningen, for saa vidt som de mindre og svagere Individuer maa være trængt ned i lavere Lag med ringere Ernæringsvilkaar, end de større og stærkere har haft. Dette Lag er saa

senere forøget med de fra Vikingetogene hjemførte talrige Trælle, medens de fri-baarne Bønder har udviklet og bevaret det smukke Racepræg, der endnu i vore Dage udmærker store Dele af navnlig Jyllands og Fyns Gaardmandsklasse, og som ganske uforandret genfindes i de Egne i det østlige England, hvor saa mange danske Vikinger faldt til Ro. Denne Type svarer vel ikke helt til den saakaldte nordiske Race, der efter den navnlig i Sverige og Norge udbredte Form sædvanligvis skildres som mere højkvoksen, mere langskallet og mere lys end den danske, men den kan dog opfattes som en særegen, lokal Form af den nordiske Race, der forøvrigt kun er et rent konventionelt Begreb. Heller ikke i Stenalderen, hvorfra der er bevaret talrige Kranier og andre Skeletdele, var Danmarks Befolkning særlig højkvoksen eller særlig langskallet, og der er nogen Grund til at antage, at den var mørkhaaret.

Den Tilflytning af Udlændinge, der er foregaaet, efter at Landet var blevet helt bebygget ved fortsat jævn Indvandring og ved Befolkningens naturlige Tilvækst, har ikke kunnet ændre dette ældgamle Racepræg i nævneværdig Grad, fordi den hovedsagelig kom fra de samme Egne som Landets oprindelige Befolkning. Der har aldrig fundet nogen større samlet Indvandring Sted af fremmede Elementer, og naar Kranierne fra Jernalderen gennemgaaende er endog betydeligt længere end dem fra den forudgaaende og efterfølgende Tid, beror det paa, at de har ligget paa Siden og været udsatte for Jordens Tryk i simple eller stensatte Grave, medens den overvejende Del af de bevarede Stenalderskranier har været beskyttede i solide Gravkamre. Indvandringen af fremmede Raceelementer fra fjernere Egne har heller ikke haft nogen større Betydning. Det mest omtalte af dem, Kulsvierne i Nordsjællands Skove, der kom hertil fra Ardennerne i det 12. Aarhundrede, er nu saa godt som sporløst forsvundet, og de Hollændere, som Christian II indkaldte til Amager, var ligesom de franske Hugenotter, der i 1720 bosatte sig i Fredericia, for faatallige, til at de kunde bevare deres Racepræg ret længe. Det eneste fremmede Element af denne Art, hvis ejendommelige Lokalttype endnu kan spores, er de tyske Kolonister fra Rhinegnene, der ved Midten af det 18. Aarhundrede blev indkaldt til Opdyrkning af Alheden (se Bd. VI, p. 294), hvor Typen fæstnede sig, fordi de i lang Tid levede uden synderlig Forbindelse med Omegnens Beboere. De tidligere, navnlig i Jylland ret talrige, omstreffende Tatere er nu overalt gaaet op i den bofaste Befolkning, som hist og her synes kendeligt præget af Typen, ligesom der ogsaa baade i Jylland og paa Fyn kan findes enkelte Individuer af den saakaldte Middelhavsraaces Type, som øjensynligt nedstammer fra de franske og spanske Tropper, der i Aarene 1808-09 opholdt sig her i Landet. Det vigtigste fremmede Element i Danmark er Jøderne, hvis samlede Antal dog er for ringe, til at de i kendelig Grad har kunnet ændre Befolkningens almindelige Racepræg, end ikke efter at deres isolerede Stilling i Samfundet er falden bort, og de indtil vore Dage sjældne, blandede Ægteskaber er blevet almindelige. Den langt overvejende Del af Landets Jøder — som ved sidste Aarhundredeskifte kun udgjorde 3-4000, men nu c. 10,000 — bor i København, hvortil der siden 1905 er indvandret talrige russiske Jøder, der dog for en stor Del er vendt hjem igen eller har søgt over til Amerika.

Ulige større Interesse har den meget betydelige Omflytning, der ialfald lige siden Byerne opstod, er foregaaet indenfor Rigets Grænser. Man har sikre Beviser for den allerede fra det 17. Aarhundrede, men den er uden al Tvivl betydeligt ældre, da den er en naturlig Følge af Befolkningens Tilvækst og den lette Forbindelse mellem de forskellige Landsdele. Denne indenrigske Vandring har i høj Grad udvisket de lokale Typedannelser, der kan have været til Stede i den forhistoriske Tid. Befolkningen har nu overalt et blandet Udseende, men Talforholdet mellem de forskellige Typer, der kan udpeges, er vekslende, og Forskellen mellem Landsdelene kan kun angives i meget grove og usikre Træk. Størst Interesse i saa Henseende har Legemshøjden, der for hele Landet under eet gennemsnitligt er c. 169 cm hos Mænd og c. 159 cm hos Kvinder, 2-3 cm eller omtrent en Tomme mindre end i Norge og Sverige, men den har i Tidens Løb ændret sig ret betydeligt. Den er i sidste Halvdel af forrige Aarhundrede tiltaget med 3-4 cm, rimeligvis fordi den paa Grund af daarlige Ernæringsvilkaar har været særlig lav i dets første Halvdel. Med en saa stærk, vedvarende Forøgelse maatte den have været rent dværgagtig i Oldtiden, men talrige Skeletfund viser, at Befolkningen lige siden Landets første Bebyggelse i det hele og store har haft samme Højde som nu. Variationerne har været forbigaaende Følger af Folkevandringerne, Vikingetogene og Krigene, som berøvede Landet mange vaabenføre Mænd, men desuden af de skiftende Ernæringsvilkaar, der erfaringsmæssigt har stor Indflydelse paa Legemshøjden, saa stor, at den f. Eks. under Verdenskrigen var kendeligt mindre end i Aarene nærmest før og efter denne.

Legemshøjden er størst i København som en naturlig Følge af, at det fortrinsvis er velvoksne, arbejdsdygtige Folk, der søger til Hovedstaden. Derefter følger Bornholm, hvis Befolkning i det hele har et Særpræg, der tyder paa, at den er af en anden Race (den saakaldte østbaltiske). Lidt mindre er Befolkningen i Vejle Amt, men iøvrigt er Rækkefølgen mellem Amterne skiftende og Forskellen ikke betydelig. For Tiden er den gennemsnitlige Legemshøjde mindst i Holbæk, Sorø og Maribo Amter, hvor den er c. 2 cm lavere end i København. I Ringkøbing og Hjørring Amter er den for Tiden omtrent som Gennemsnitshøjden for hele Landet, men ved Midten af forrige Aarhundrede havde Ringkøbing Amt den højeste Befolkning, og Hjørring Amt kom langt nede i Rækken. Bybefolkningen er ikke blot i København, men gennemgaaende højere end Landbefolkningen, og af denne er atter Gaardmandsklassen højere end Husmandsklassen, ligesom der ogsaa i Byerne er en ret betydelig Forskel paa Højden i de forskellige Samfundsklasser og navnlig i de forskellige Erhverv, fordi Valget af dette for en stor Del er betinget af Legemsudviklingen. I det hele er Befolkningen kraftigt bygget med en i Forhold til Højden ret betydelig Vægt.

Af egentlige Raceejendommeligheder kan det anføres, at Hovedets Form nærmest er kort. Forholdet mellem dets største Bredde og største Længde er omtrent som 80,5 til 100, medens det f. Eks. i Sverige kun er som 77 til 100, og dette Forholdstal synes at være ens over hele Landet — om end med betydelige individuelle Afvigelser. Om Hovedets øvrige Formforhold foreligger der ikke nærmere Oplysninger, men Ansigtet kan i Almindelighed betegnes som ret smalt med smal, lige eller let buet Næse.

Haarets og Øjnenes Farve er gennemgaaende mere mørk end lys. Der er ogsaa i denne Henseende kun smaa og usikre, lokale Forskelligheder, men Befolkningen er dog i det hele mørkere i de Egne af Landet, hvor Gennemsnitshøjden er lille, end hvor den er stor, og i Overensstemmelse hermed er Landbefolkningen gennemgaaende mørkere end Bybefolkningen. I enkelte afsidesliggende Egne, som paa Anholt, Sjællands Odde og i et Par Sogne tæt øst for Ringkøbing Fjord, forekommer der dog en ejendommelig, meget mørk, men højvoksen Type, som ikke sjældent ogsaa træffes i Byerne, og meget tyder paa, at saaledes har store Dele af Landets ældste Befolkning set ud. Typen er sjælden i Norge og Sverige, men i England er den velkendt, og f. Eks. i Kent og paa Øen Wight kaldes den endnu jysk og menes at hidrøre fra den jyske Invasion i Sydengland i det 5. Aarhundrede. Den afviger iøvrigt næppe fra den overalt i Danmark udbredte, men ikke særligt hyppige, højvoksne, lyse Type, som nærmest svarer til den saakaldte nordiske Race, og ligesom denne er den gennem talrige Overgangsformer nøje knyttet til og blandet med den mere lavvoksne og mørke Type, der nærmest svarer til den saakaldte alpine Race.

SØREN HANSEN.

2. Folketallets Størrelse og Vækst.

Om Størrelsen af Danmarks Befolkning haves først fra omkring Slutningen af det 18. Aarhundrede nogenlunde paalidelige Oplysninger. De ældste Folketællinger foretoges i 1769 og 1787 og gav for Folketallet i Danmark uden Hertugdømmerne henholdsvis 786,000 og 840,000. Disse Tal er dog rimeligvis for smaa. I 1769 medregnedes i alt Fald ikke hvervede Militærpersoner (c. 13,000), og ved begge Tællinger har den i hine Tider i Befolkningen saa udbredte Mistanke om, at Tællingerne tjente andre end rent statistiske Formaal, rimeligvis medført, at mange har unddraget sig Registrering.

Af andre Veje end ved direkte Tælling har man iøvrigt forsøgt at opgøre Størrelsen af Danmarks Folketal paa langt tilbageliggende Tidspunkter. Saaledes er paa Grundlag af Oplysninger i Kong Valdemars Jordebog det daværende Danmarks Folketal opgjort til 8 à 9 Hundrede Tusinde i Tiden, inden de store Udvandringer (Vikingetogene) begyndte i Slutningen af det 10. Aarhundrede; dette Tal kan antages at være vokset til op mod $1\frac{1}{2}$ Mill., inden den sorte Død fra omkring 1250 til et godt Stykke ind i det 14. Aarhundrede foraarsagede en betydelig Nedgang; allerede ved Slutningen af det 13. Aarhundrede skulde Tallet (efter Erslevs Opgørelse) være gaaet ned til c. 930,000, omtrent det samme som ved Tællingen i 1801.

Medens disse Opgørelser i Følge Sagens Natur maa være i høj Grad omtrentlige, foreligger siden Folketællingen den 1. Febr. 1801 langt paalideligere Data vedrørende Danmarks Folketal; ganske vist foretoges den næste Folketælling ikke før 18. Febr. 1834; til Gengæld foreligger der siden 1801 paalidelige Oplysninger om de aarlige Antal af Fødsler og Dødsfald, hvilke Begivenheder for den aller-væsentligste Del afgør Folketallets Vækst. Siden 1840 har der dernæst til Stadig-

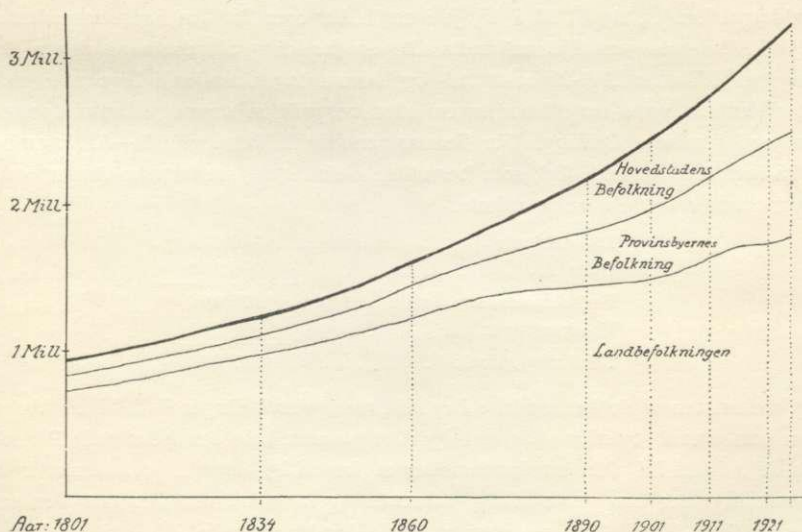
hed været foretaget Folketællinger med 5 eller 10 Aars Mellemrum, og man kan derfor danne sig et udmærket Billede af, hvorledes Danmarks Folketal har ændret Størrelse siden 1801.

I ganske grove Træk fremgaar dette af nedenstaaende Figur, i hvilken den øverste stærkt optrukne Kurve angiver Folketallets Vækst fra 1801 til 1925. Kurven er tegnet paa Grundlag af Tællingsresultaterne fra samtlige de i denne Periode afholdte Folketællinger, af hvilke de vigtigste er anført i hosstaaende Oversigt.

Aar	Folketal	Aar	Folketal
1801.....	929,000	1901.....	2,450,000
1834.....	1,231,000	1911.....	2,757,000
1860.....	1,608,000	1921.....	3,104,000
1890.....	2,172,000		

Tallene omfatter ikke Færøerne, og er korrigerede saaledes, at de paa alle Tidspunkter omfatter Danmarks Landomraade efter Fredstraktaten 30. Oktober 1864. Ved Versaillesfreden 1919 udvidedes Kongerigets Landomraade med de sønderjyske Amter, hvis Folketal i 1921 opgjordes til 163,600. Bortset fra Færøerne udgjorde Danmarks Befolkning i 1921 altsaa henved 3,268,000, et Tal, der ved Folketællingen den 5. November 1925 var vokset til 3,434,600 (heraf i de sønderjyske Amter 176,400), og som ved Midten af 1927 kan anslaaes til 3,475,000.

Tilsyneladende viser de ovenfor anførte Tal saavel som Folketalsskurven, at Danmarks Folketal har været i stadig og nogenlunde jævn Vækst siden 1801. I Virkeligheden har der imidlertid været baade Aar med større og Aar med betydelig mindre Tilvækst, men dog stadig Vækst, maaske paa et enkelt Aar nær, nemlig 1831, da Tallet af Dødsfald i alt Fald oversteg Antallet af Fødsler, bl. a. paa Grund af den omkring denne Tid kulminerende Koldfeberepidemi.

Folketallets Vækst 1801-1921.

Befolkningens Vækst skyldes som nævnt ovenfor i første Række Fødselsoverskudet; for de i overstaaende Oversigt over Folketallene benyttede Perioder faar man følgende Tal for Fødsler, Dødsfald og Vandringsoverskud.

	Levende- fødte	Døde	Fødsels- Overskud	Vandrings- Overskud	Ialt Tilvækst
1801-1833	1,100,000	810,000	290,000	12,000	302,000
1834-1859	1,126,000	750,000	376,000	1,000	377,000
1860-1889	1,773,000	1,086,000	687,000	÷ 123,000	564,000
1890-1900	761,000	443,000	318,000	÷ 39,000	279,000
1901-1910	741,000	369,000	372,000	÷ 65,000	307,000
1911-1920	726,000	379,000	347,000	—	347,000
Tilsammen . . .	6,227,000	3,837,000	2,390,000	÷ 214,000	2,176,000

I den første Halvdel af den her betragtede 120-aarige Periode er Folketallet meget nær vokset med samme Beløb, som Fødselsoverskudet udgør. Forskellen er ikke større, end at den meget godt kan hidrøre fra Smaafejl i Folketællingsresultaterne og i Opgørelserne af Antallet af Fødte og Døde. Selv om der vel ogsaa i disse Aar har fundet nogen Ind- og Udvandring Sted, har det næppe været i et Omfang, der har nogen synderlig befolkningsmæssig Interesse. Ganske anderledes stiller dette Forhold sig i de følgende Aar, nærmere angivet i Tiden mellem 1864 og Verdenskrigens Udbrud. I dette halve Sekel er der næppe noget Aar, i hvilket Udvandringen ikke har oversteget Indvandringen med i det mindste et eller et Par Tusinde; skønt Fødselsoverskudet stadig dominerer Tilvækstforholdene, beløber det Antal Mennesker, som gennem Udvandringen i disse Aar er unddraget Landet, sig til 10 à 15, ja i nogle Aar over 25 % af Fødselsoverskudet.

Ved Verdenskrigens Udbrud indtraadte en foreløbig Standsning i denne Bevægelse. I Tiaaret 1911-20 holdt Ind- og Udvandring hinanden i Ligevægt; men efter Verdenskrigen har Udvandringen atter begyndt at overstige Indvandringen, om end i mindre Omfang. For Femaarsperioden 1. Februar 1921—5. November 1925 faar man følgende Tal, som her tillige omfatter de sønderjyske Amter, men iøvrigt svarer til de ovenfor anførte.

Levendefødte	355,000
Døde	179,000
Fødselsoverskud	176,000
Vandringsoverskud	÷ 9,000
Befolkningstilvækst	167,000

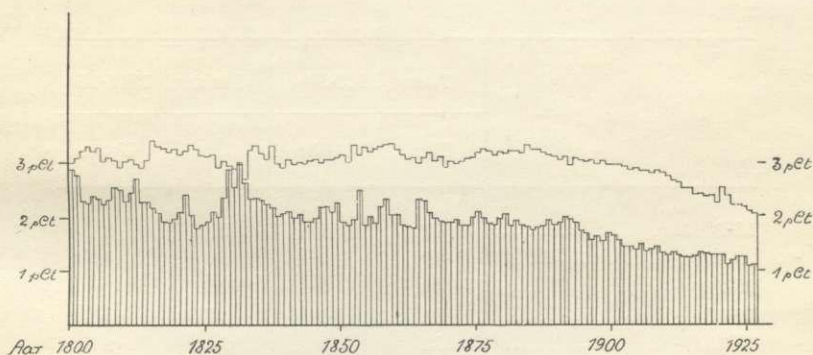
Forekomsten af de her omtalte Begivenheder, der betinger Folketallets Vækst, har som nævnt ovenfor varieret betydeligt gennem hele den betragtede Periode. Da de anførte Tal dels gælder Perioder af forskellig Længde, dels omfatter en Befolkning, der har været stadig voksende og for det sidste Femaars Vedkommende (1921-1925) tillige omfatter et større Landomraade end Tiden forud, kan man til nærmere Belysning af de Ændringer, der her er Tale om, beregne de

nedenfor anførte Forholdstal, der angiver det gennemsnitlige aarlige Antal Fødsler, Dødsfald o. s. v. i % af den gennemsnitlige Størrelse af Folketallet i hver af de betragtede Perioder.

Gennemsnitlig aarlig faldt der paa 100 Mennesker

	Fødte	Døde	Fødsels- Overskud	Vandrings- Overskud	Befolknings Tilvækst
1801-1833	3,10	2,28	0,82	0,03	0,85
1834-1859	3,12	2,08	1,04	0,01	1,05
1860-1889	3,15	1,93	1,22	÷ 0,22	1,00
1890-1900	3,02	1,76	1,26	÷ 0,15	1,11
1901-1910	2,86	1,43	1,43	÷ 0,25	1,18
1911-1920	2,48	1,30	1,18	—	1,18
1921-1925	2,23	1,12	1,11	÷ 0,06	1,05
1926	2,05	1,10	0,95	—	0,95

Selv om Befolkningens fra Tid til anden forskellige Sammensætning af Mænd og Kvinder, By- og Landbefolkning, af gifte og ugifte, af unge og gamle o. s. v., har en vis Indflydelse paa, hvor store de anførte Tal bliver, er Hovedresultatet, at Danmarks Befolkning siden Aar 1800 gennemsnitlig er vokset med c. 1 % p. a. Hos-

Dødeligheden og Fødselhyppigheden i hvert af Aarene 1800-1925.

staaende Figur fremstiller Forskydningerne i Fødselhyppigheden og Dødeligheden for hvert af Aarene 1800-1925; Afstanden mellem Kurverne angiver altsaa det relative Fødselsoverskuds veksellende Størrelse; det vil ses, at der har været Aar, hvor Overskudet er svundet ganske betydeligt ind (f. Eks. 1812, Aarene 1829-32, 1853 og 1864-65), medens det i andre Aar (1823, 1854, 1884-86, 1896 o. s. v.) har været usædvanligt stort. Af Oversigten saavel som af Figuren fremgaar dog, at Folketallets Vækst gennemgaaende var svagest i første Halvdel af det 19. Aarhundrede, hvor ogsaa Uregelmæssighederne var større og hyppigere; Folketallet er nu over $\frac{1}{2}$ Mill. større, end det vilde have været, hvis Tilvækstforholdene fra 1801-51

havde holdt sig uforandret. Grunden hertil er først og fremmest den store Nedgang i Dødeligheden i nyere Tid. Efter at denne Nedgang var begyndt i 1880'erne, viste sig imidlertid ogsaa de første Spor af den i vore Dage saa stærkt omtalte Nedgang i Fødselshyppigheden, foreløbigt dog ikke i samme Omfang som Nedgangen i Dødeligheden, hvorfor ogsaa den relative Befolkningstilvækst blev raskere, indtil Kulminationen i Begyndelsen af indeværende Aarhundrede indtraadte. Selv om Nedgangen i Dødeligheden i alt væsentlig stadig har fortsat sig, har den ikke i de sidste Decennier kunnet maale sig med det fortsatte Fald i Fødselshyppigheden, og i de seneste Aar naar Tilvæksten ikke op over 1 % p. a., hvor den ellers, omend med vekslende Beløb har holdt sig den sidste Menneskealder. Som Figuren p. 41 viser, holdt Fødselshyppigheden sig i alt væsentlig uforandret fra Begyndelsen af det 19. Aarhundrede til op mod 1890, og de for Fødselshyppigheden i denne Periode fra Aar til Aar iagttagne Svingninger, der er langt ubetydeligere end for Dødeligheden, lader sig let forklare alene ved Svingningerne i Antallet af Vielserne og de efterhaanden indtrædende Ændringer i Aldersfordelingen.

At Frugtbarheden er meget varierende med de fødende Mødres Alder, fremgaar af følgende Tal, dels for Perioden 1880-89, da den begyndende Nedgang i Fødselshyppigheden i alt Fald kun i Hovedstaden netop kunde spores, dels for Femaaret 1911-15, der kun umærkeligt er præget af Krigstidens og Efterkrigstidens særlige Forhold. Tallene angiver det gennemsnitlige aarlige Antal Fødsler pr. 100 Kvinder i de anførte Aldre; Tallene er anført særskilt for gifte og ugifte Kvinder.

Alder	Tiaaret 1880-89		Femaaret 1911-15	
	Gifte	Ugifte	Gifte	Ugifte
15-20 Aar.....	71	1	57	2
20-25 -	49	4	39	4
25-30 -	40	5	30	3
30-35 -	31	4	21	3
35-40 -	23	3	16	2
40-45 -	11	1	7	1
45-50 -	1	—	1	—

Beregner man, hvor mange Fødsler der med de her for 1880-89 anførte Fødselshyppigheder maatte ventes at være indtruffet i de ovenfor benyttede Perioder og deraf de summariske Fødselshyppigheder, faar man for Aarene 1801-33, 1834-59 og 1860-89 meget nær de samme Tal som ovenfor fundet, men for de 3 næste Tiaar henholdsvis 3.04, 3.46 og 3.60 %, altsaa betydeligt mere end faktisk. Hvis Fødselshyppigheden paa alle Alderstrin havde været den samme i 1911-20 som i 1880-89, vilde der i førstnævnte Periode gennemsnitlig aarlig være blevet født c. 30,000 (104,000 mod 74,000) flere Børn, end der faktisk er bragt til

Verden. En tilsvarende Beregning for 1921-25 viser, at Bevægelsen har fortsat sig med uformindsket Styrke ogsaa i Efterkrigsaaene; det er særligt i de lidt ældre Aldersklasser, at Fødselshyppigheden er aftaget stærkt, og fortrinsvis blandt de gifte. Bevægelsen faar herved Karakter af at være et socialt og ikke et fysiologisk Fænomen.

En Del af Uregelmæssighederne i Fødselshyppighedens Forløb fra Aar til Aar kan iøvrigt føres tilbage til Svingningerne i Vielseshyppigheden, idet Aar med forholdsvis mange Vielser som Regel efterfølges af Aar med mange Fødsler. Svingningerne i Vielseshyppigheden har dog ikke været tilnærmelsesvis saa store som de, Fødselshyppigheden og Dødeligheden har været underkastet, og følger for en Del Konjunkturbevægelserne. Saaledes sank Vielseshyppigheden under Napoleonskrigene, under begge de slesvigske Krige og under Verdenskrigen for umiddelbart efter at stige stærkt. Interessantere end Svingningerne i Vielseshyppigheden er dog Forskydningen i Vielsesalderen, der har udvist en ikke særlig stærk, men uafbrudt og jævn Tendens til at synke; den ligger nu for Mænd ved 29,0 Aar og for Kvinder ved 25,8 Aar. Dette Forhold hænger bl. a. sammen med Udviklingen i de økonomiske og sociale Forhold. I Byerne kunde tidligere de fleste Svende regne med at blive Mestre og ventede derfor som Regel med at gifte sig, medens Storindustrien nu medfører, at saadan Grund til at vente ikke foreligger i tilsvarende Omfang. Og paa Landet medfører den lettere Adgang til Kredit, at Sønnerne sjældnere venter paa at overtage Fædrenes Gaarde. Gentagne Ægteskaber er ogsaa nu sjældnere end tidligere, hvad der paa- virker den gennemsnitlige Vielsesalder i samme Retning.

Ligesom Fødselshyppigheden er Vielseshyppigheden naturligvis stærkt varierende med Alderen. Efter de senest beregnede Vielsestavler for Danmark er Chancen for at blive gift i Løbet af et Aar over 10 % i Alderen fra 24-34 Aar for Mænd og i Alderen fra 22-29 Aar for Kvinder; i de senere Aldre falder den stærkt og langt stærkere for Kvinder end for Mænd. Efter de samme Tavler kan man regne, at c. 7 % af alle Mænd og c. 15 % af alle Kvinder overhovedet aldrig bliver gift. Blandt Grundene til denne sidste Forskel finder man naturligvis det navnlig i den moderne Tid i Befolkningen optrædende Overskud af Kvinder, der i særlig Grad gør sig gældende i de ældre Aldre, og som omtales nærmere nedenfor.

Om Dødeligheden er det allerede ovenfor fremhævet, at den i Løbet af den her betragtede Periode har udvist langt større Svingninger end Fødselshyppigheden, ganske særlig i Tiden, inden det stærke Fald i Dødeligheden omkring 1890'erne begyndte at vise sig. I Virkeligheden maa det antages, at de samme Aarsager, der ligger til Grund for Dødelighedens Reduktion, ogsaa har bidraget til at udjævne de store Svingninger.

Trods det højst uregelmæssige Forløb, som Dødeligheden fra Aar til Aar har udvist (jfr. Figuren p. 41), fremgaar det af Oversigten paa samme Side, at Dødeligheden i store Træk har været stadig nedadgaende i hele den betragtede Periode. Det er dog først fra omkring 1870'erne, at denne Bevægelse begynder at tage Fart. Til Sammenligning mellem den paa de forskellige Alderstrin herskende Dødelighed, som den stillede sig dengang, og som den efter de senest foreliggende lagttagelser (Erfaringerne i Femaaret 1921-25) stiller sig nu, kan man, som det

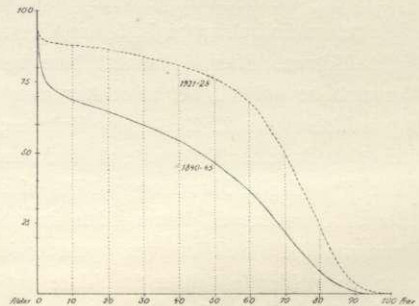
ovenfor blev gjort for Fødslernes Vedkommende, ud fra Kendskabet til Aldersfordelingen paa de forskellige Tidspunkter beregne, hvor mange Dødsfald der f. Eks. med den for Perioden 1876-85 herskende Dødelighed kunde ventes at ville indtræffe i andre Perioder; for Femaaret 1921-25 finder man eksempelvis følgende Tal.

Gennemsnitlig aarlig Antal Dødsfald.

Alder	Beregnet	Faktisk
Under 1 Aar	13,100	6,100
1-5 Aar	5,400	1,400
5-15 -	4,600	1,000
15-35 -	7,300	3,300
35-55 -	8,000	4,700
55-75 -	14,300	11,400
Over 75 Aar	10,300	9,900
Tilsammen	63,000	37,800

Heraf fremgaar ikke blot, at der nu aarlig indtræffer gennemsnitlig c. 25,000 Dødsfald færre, end Dødeligheden i 80'erne vilde have frembragt (hvad der bl. a. vilde have givet en Dødelighed af meget nær 20 p. m. p. a. overfor de i Oversigten p. 41 anførte 11 p. m. p. a.), men tillige, at det navnlig er Barnealdrene, der har høstet Fordelen af denne Nedgang.

Et nøjere Indblik heri faar man ved Beregning af en Overlevelsestavle, d. v. s. en Tabel, der angiver, hvor mange af et eller andet Antal (f. Eks. 100) samtidigt fødte, der vilde opnaa at fylde 1, 2, 3 o. s. v. Aar, hvis de til Stadighed var underkastet den Dødelighed, der paa de forskellige Alderstrin herskede paa et givet Tidspunkt. I hosstaaende Figur er aftegnet dels den ældste og dels den nyeste af de af den officielle Statistik for Mænd beregnede Overlevelseskurver (efter Erfaringerne henholdsvis for 1840-45 og 1921-25). Medens Kurven for 1840-45 straks falder meget stærkt, saaledes at f. Eks. kun 70 % opnaar 7 Aars Alderen, har Kurven for 1921-25 et helt andet Forløb, idet efter de nu herskende Dødelighedsforhold først hen mod 60 Aars Alderen 30 % af de samtidigt fødte er bortdøde, o. s. fr.

Overlevelseskurver efter Erfaringerne
1840-45 og 1921-25.

Dette Forhold træder endnu tydeligere frem, naar man beregner Gennemsnittet af de Levetider (Middellevetiden), som opnaas af Personer i forskellige Aldre, hvis de efter Opnaelsen af denne Alder uddøde paa den Maade, Overlevelseskurverne angiver (jfr. Tabellen Side 45).

Den siden Midten af forrige Aarhundrede konstaterede Nedgang i Dødeligheden svarer herefter til en Forlængelse af Nyfødtes Levetid paa gennemsnitlig henved 20 Aar. Dette Fænomen, der ligesom Nedgangen i Fødselshyppigheden har kunnet iagttages i de fleste civiliserede Lande, skyldes en Række Aarsager,

Middellevetiden (i Aar) efter Erfaringen.

Alder	1840-49		1885-94		1921-25	
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder
Nyfødte	40,9	43,5	46,9	49,2	60,3	61,9
5 Aar	50,8	51,6	54,3	55,5	62,8	62,9
10 -	47,8	49,1	51,3	52,6	58,4	58,4
60 -	13,2	14,2	14,6	15,8	16,0	16,5
70 -	8,0	8,8	9,0	9,8	9,8	10,0

af hvilke de væsentligste let lader sig angive, medens det er ulige vanskeligere at anføre noget om, hvor meget der kan godskrives hver af de enkelte Aarsager. I første Række maa her nævnes Lægevidenskaben og Lægekunstens store Fremskridt i denne Periode, ikke blot de Fremskridt, der nu muliggør at føre Menneskeliv frelst over akute Kriser i langt større Tal end tidligere, men navnlig Fremskridtene med Hensyn til Indsigten i Betingelserne for Sygdommens Optræden og Forebyggelse.

Det er ovenfor nævnt, at samtidig med, at Dødeligheden tidligere var langt større end nu, var den ogsaa tidligere underkastet langt større Svingninger end nu. Dette Forhold skyldes nu for den allervæsentligste Del det moderne Samfunds heldige Kamp mod Epidemier og Farsoter, der i gammeldags Betydning ikke kendes mere. Dette Resultat kan atter føres tilbage til en voksende Erkendelse af den offentlige og private Hygiejnes Betydning. Selve denne Erkendelse vilde dog ikke have slaæet til, hvis det ikke havde været muligt i praktisk taget alle Samfundskredse efterhaanden i stadig større Omfang at gennemføre Forstaaelsen af Hygiejnens Krav og at faa dem efterlevet. De rent sociale Foranstaltninger, der saavel ad privat Vej som af det offentlige gennem Sociallovgivningen efterhaanden har set Livet, indgaar saaledes som et uundværligt Led i Kampen mod Dødeligheden; det drejer sig her ikke blot om saadanne Foranstaltningers umiddelbare Udtryk som lettere Adgang til Lægehjælp (Sygekasser) og offentlige Sygehuse, Tuberkulosens Bekæmpelse paa Sanatorier eller det offentlige Bidrag til Hygiejnen i Byerne (Drikkevand, Tilsyn med Sundhedsforhold, W. C. o. s. v.), men navnlig om den ganske umaalelige Indflydelse, som ligger i bedre Levevilkaar, der tillader bedre Boligforhold og Ernæring, og som maa antages at give sig Udslag ikke blot i en mindre Dødelighed, men i det hele i en større Vitalitet (herunder større Produktivkraft) med færre Sygedage og færre Arbejdsdage paa halv Kraft. Denne Side af Levedygtigheden kan naturligvis ikke maales alene ved Dødeligheden.

Om den tredie af de Faktorer, der er afgørende for Folketallets Vækst, nemlig Vandringerne over Landets Grænser, haves ikke tilsvarende paalidelige Oplysninger som om de to første, Fødslerne og Dødsfaldene. Som nævnt ovenfor kan man ved Hjælp af de periodisk tilbagevendende Folketællinger opgøre Tællings-

periodernes Vandringsoverskud; men om de Komponenter — selve Indvandringen og Udvandringen — hvoraf Overskuddet er sammensat, foreligger ingen Tal. Alt, hvad man kender hertil, er de siden 1869 fra Aar til Aar foreliggende Oplysninger om Størrelsen af den oversøiske Udvandring til ikke europæiske Lande. Det er klart, at der her kun er Tale om en vis Del af Udvandringen, uden at der kan angives noget om, hvor stor denne Del er; hertil kommer yderligere, at medens Opgørelserne i ældre Tid formentlig har været ret fuldstændige og meget nær omfattende den til Navnet svarende Del af Udvandringen, har den lettere Forbindelse med Omverdenen, som de moderne Trafikmidler har muliggjort, ogsaa medført en betydelig Usikkerhed i disse Opgørelser; dels kan den Udvandringsrejse, der tidligere vilde blive omfattet af Opgørelsen, nu foregaa ad mange andre Veje og derved unddrage sig Registrering, dels er der nu om Dage langt større Mulighed for Forekomsten af Rejser, der tidligere kun foregik i Udvandringsøjemed.

Regner man imidlertid alene med de for den oversøiske Udvandring foreliggende Tal og sammenligner disse med de tilsvarende for Vandringsoverskuddet, finder man f. Eks. for de nedenfor anførte Perioder følgende Tal.

	Indvandring	Udvandring	Overskud
1870-1889.....	—	113,000	÷ 113,000
1890-1900.....	23,000	62,000	÷ 39,000
1901-1910.....	8,000	73,000	÷ 65,000
1911-1920.....	52,000	52,000	—
1921-1925.....	18,000	27,000	÷ 9,000

Da den Fejl, der begaas ved at regne med disse Tal, maa bestaa i, at saavel Indvandring som Udvandring skulde forøges med Antal, der vel er ganske ukendte, men iøvrigt er lige store for hver Periode, vil det ses, at der i disse Aar ikke blot har fundet Udvandring Sted, men ogsaa en ikke helt ubetydelig Indvandring. En Vejledning i Spørgsmaalet om, fra hvilke Lande denne Indvandring har fundet Sted, har man i de i Forbindelse med Folketællingerne 1901, 1911 og 1921 foretagne Opgørelser over Fødestedsfordelingen af de ved Tællingerne i Landet tilstedeværende Personer; ved alle 3 Opgørelser viste det sig, at godt 3 % af Landets Befolkning var født udenfor Landets Grænser, og af disse var henimod $\frac{3}{4}$ født i Danmarks Nabolande Norge, Sverige og Tyskland (Nord-slesvig).

Har Danmark saaledes i alt Fald periodevis formaet at øve en vis Tiltrækningskraft paa andre Landes Befolkning, har fremmede Lande og da ganske særlig Amerika i de sidste halvt Hundrede Aar fristet langt flere Danske, overvejende Personer i den voksne kraftige Alder, og i højere Grad Mænd end Kvinder. Holder man sig atter til den oversøiske Udvandring, kan man af Oplysningerne om Udvandrerne Fordeling efter Køn og Alder, paa lignende Maade som det ovenfor er gjort for Fødslerne og Dødsfaldene, periodevis beregne Udvandrings-

hyppigheden for forskellige Aldersklasser. For Femaarene 1906-10 og 1921-25 finder man saaledes følgende Tal, der angiver det gennemsnitlige aarlige Antal Udvandrere i Promille af den betragtede Aldersklassers Middelfolketal i Perioden.

Alder	1906-10		1921-25	
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder
15-20 Aar.....	7,5	3,8	3,0	1,2
20-25 -	14,5	6,1	9,1	2,7
25-30 -	8,1	4,2	5,9	2,8
30-40 -	3,1	2,0	2,3	1,8
Alle Aldre....	3,5	2,0	2,2	1,1

Den Udvandring, der foregaar i Alderen under 15 Aar og over 40 Aar, er ganske minimal i Sammenligning med den, der foregaar i Alderen fra 15-40 Aar. Endnu i 1911-15 var den oversøiske Udvandring af omtrent samme Omfang og Fordeling som i 1906-10; men den sank i Krigsaarene til under det halve heraf og var i 1921-25 kun vokset ubetydeligt igen.

Ved Omtalen af Udvandringen kan endnu berøres det særlige Spørgsmaal, hvor mange Danske der findes i Udlandet, et Spørgsmaal, der imidlertid meget vanskeligt lader sig besvare. Det er dog ikke uden Interesse at bemærke, at ved de Opgørelser, som omkring Aarhundredskiftet og omkring 1920 er forsøgt foretaget, har man af de henholdsvis c. 202,000 og c. 250,000 Danske, der paa disse Tidspunkter skulde være bosat i Udlandet, fundet, at henholdsvis c. 155,000 og c. 190,000 er bosiddende i U. S. A., medens der i vore Nabolande i Forhold her til kun findes faa (5 à 10,000) danskfødte Indbyggere.

H. CL. NYBØLLE.

3. Befolkningens Sammensætning.

Betragtes Befolkningens Fordeling paa Grupper efter Køn, Alder, Ægtestilling, Opholdssted, Erhverv o. s. v., viser det sig ikke blot, at de Begivenheder, hvis Hyppighed afgør Folketallets Vækst, griber ind paa højst forskellig Maade i de enkelte Grupper, men ogsaa at der — bortset fra Delingen efter Køn — mellem de betragtede Grupper indbyrdes kan foregaa og er foregaaet betydelige Forskudninger.

Hvad først Befolkningens Fordeling efter Køn og Alder angaar, er det klart, at denne maa afhænge af Tilgangen ved Fødsler af Dreng og Piger samt af det Omfang, i hvilket Afgang ved Død og Til- og Afgang ved Vandringer over Landets Grænser finder Sted paa de forskellige Alderstrin. Da der i Danmark,

som alle Steder, hvorfra lagttagelser herover foreligger, fødes flere Drengene end Piger (fra Aar til Aar har man stadig fundet, at mellem 50 $\frac{1}{2}$ og 51 $\frac{1}{2}$ % af de fødte er Drengene), maatte Befolkningen udvise et Mandsoverskud af samme Størrelse, hvis Død og Vandrings til Stadighed tæredes paa Bestanden af Mænd og Kvinder med samme Styrke. Imidlertid har dette netop ikke været Tilfældet; som ovenfor nævnt har i alt Fald den oversøiske Udvandring bortført betydeligt flere Mænd end Kvinder, og adskillige Forhold lader formode, at den Indvandring, der har fundet Sted, har tilført Landet et Overskud af Kvinder. Af langt større Betydning er det dog, at Mændenes Dødelighed paa næsten alle Alderstrin og særlig i den første Levetid har været større end Kvindernes. Efter Erfaringerne i de nedenfor anførte Perioder var Sandsynligheden for, at en nyfødt Dreng eller Pige oplevede 1 Aars Dagen, saaledes følgende:

	Drengene	Piger
1880-84.....	84,9 %	87,2 %
1901-05.....	86,9 -	89,6 -
1921-25.....	90,6 -	92,8 -

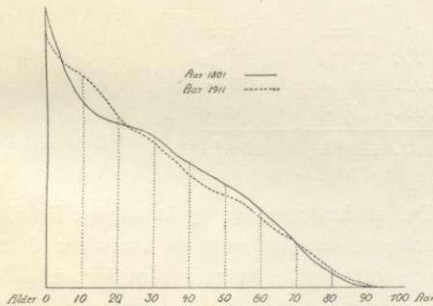
Naar undtages Aldrene fra 25-35 Aar, genfindes paa alle Alderstrin en Forskel i samme Retning mellem Mænds og Kvinders Dødelighed, og navnlig for de høje Aldre bliver den atter af betydelig Størrelse. Trods Drengesoerskuddet ved Fødselen bliver Følgen heraf, at der omkring 20 Aars Alderen findes omtrent lige mange af hvert Køn og et større og større Kvindeoverskud, jo højere Aldre man betragter. For alle Aldre under ét har man ved de sidste Tællinger fundet, at mellem 512 og 515 p. m. af Befolkningen var Kvinder, hvad der svarer til, at der for Tiden lever c. 80,000 flere Kvinder end Mænd i Danmark, medens denne Forskel ved Midten af det 19. Aarh., inden den stærke Udvandring begyndte, var betydelig mindre (i 1860'erne var c. 505 p. m. af Befolkningen Kvinder) og tillige som Følge af den mindre Befolkning kun beløb sig til 10 à 15,000. Kvindeoverskuddet findes hovedsagelig i Byerne og ganske særlig i de større Byer, hvor det under den moderne Tids Forskydninger i Erhvervslivet lettest har kunnet finde Plads. I de egentlige Landdistrikter findes et endog ikke ubetydeligt Mandsoverskud.

Ligesom Forskellen mellem Mænds og Kvinders Dødelighed har Tendens til at fremkalde et Kvindeoverskud, har den naturligvis ogsaa Tendens til at resultere i en Kvindebefolkning, der gennemgaaende er sammensat af ældre Personer end mandlige. Eksempelvis var i 1921 28,5 % af Mændene og 30,2 % af Kvinderne over 40 Aar og i 1840 var de tilsvarende Tal henholdsvis 25,2 og 27,4 %. Medens Aldersfordelingen paa et givet Tidspunkt iøvrigt afhænger af de vekslende Fødsels-, Dødeligheds- og Vandringsforhold gennem en lang Aarrække forud for Tællingstidspunktet, er Befolkningens Aldersopbygning i Hovedtrækkene præget af, at Fødselshyppigheden gennem lange Tider har været rundt regnet dobbelt saa stor som Dødeligheden. Holdt det absolute Antal Fødsler sig fra Aar til Aar konstant, og hvis Dødeligheden paa de forskellige Alderstrin fra Tid til anden var den samme, vilde Befolkningen tilsidst udvise saavel konstant Størrelse som konstant Aldersfordeling; hvor mange der paa ethvert Tidspunkt fandtes paa et givet

Alderstrin, vilde nemlig da umiddelbart fremgaa af den uforanderlige Overlevelseskurve. Trods den synkende Fødselshyppighed fødes der imidlertid endnu stadig langt flere, end der dør (for Tiden c. dobbelt saa mange), og dette Forhold maa medføre, at de yngre Aldersklasser er forholdsvis langt stærkere (de ældre langt mindre) besat, end hvis Dødeligheden alene bestemte Aldersfordelingen, jfr. følgende Tal, der angiver nogle forskellige Aldersklassers Besætning, dels som den faktisk var i 1921, dels som den vilde have været, hvis alene Dødeligheden efter Beregningerne for Tiden 1911-20 havde bestemt Fordelingen.

	Mænd		Kvinder	
	Faktisk	Beregnet	Faktisk	Beregnet
Under 15 Aar	323	232	302	228
15-20 Aar.....	98	75	93	74
20-40 -	294	284	304	278
40-60 -	188	245	192	243
Over 60 Aar	97	164	109	177
Tilsammen...	1000	1000	1000	1000

Den Maade, hvorpaa Befolkningen fordeler sig efter Alder, er afgørende for mange Forhold. Det er jo væsentlig paa det Arbejde, der præsteres af den voksne og endnu ikke for gamle Del af Befolkningen, hele Nationen bygger sin Økonomi, og regner man Aldersklasserne fra 15-20 Aar som Uddannelsesaldrerne og Aldrene

Befolkningens Aldersfordeling i Aarene 1801 og 1911.

mellem 20 og 60 Aar som de egentlige produktive, vil det ses, at det ikke er meget over Halvdelen af Befolkningen, hvem det paahviler at forsørge Resten (Børnene, der udgør knap en Trediedel, og de gamle, der udgør c. 10 % af hele Befolkningen). Det kan i denne Forbindelse ogsaa bemærkes, at naar Fødselshyppigheden gaar ned, samtidig med at de, der er født, lever længere, maa den samtidige Optræden af disse Fænomener have Tendens til at frembringe en Befolkning bestaaende af forholdsvis flere Gamle

og saaledes forøge den paa de produktive Aldre hvilende Forsørgerbyrde. Det drejer sig dog her ikke om meget store Forskydninger. Til Illustration heraf er i hosstaaende Figur aftegnet 2 Kurver, der ved deres Højde angiver den relative Besætning af hver Aldersklasse efter Tællingsresultaterne dels fra 1801 (den fuldt optrukne Kurve), dels fra 1911 (den punkterede).

Forskæl mellem disse to Fordelinger er den, at 1801-Kurven paa Grund af den dengang større Fødselshyppighed begynder ved 0 Aar i større Højde end 1911-Kurven, men paa Grund af den dengang større Børnedødelighed straks falder meget stærkere end 1911-Kurven. At 1911-Kurven for Aldrene 25 til 65 Aar udviser en forholdsvis svagere Besætning end 1801-Kurven, skyldes for største Delen den kraftige Udvandring i de forud for 1911 gaaende 30-40 Aar. For de samme Aldersklasser, som benyttedes ovenfor, finder man ved denne Sammenligning følgende Tal:

	Mænd		Kvinder	
	1801	1911	1801	1911
Under 15 Aar	323	349	319	324
15-20 Aar	85	95	84	90
20-40 -	293	284	295	293
40-60 -	210	180	203	189
Over 60 Aar	89	92	99	104
Tilsammen	1000	1000	1000	1000

Ganske tilsvarende Betragtninger giver en Inddeling af Befolkningen i Grupper efter Ægtestilling Anledning til; ser man herved helt bort fra de ikke giftefærdige Aldre, finder man omtrent følgende Fordeling for den voksne Del af Befolkningen.

	Mænd	Kvinder
Ugifte	28 %	28 %
Gifte	65 -	58 -
Forhen gifte	7 -	14 -
Ialt	100 %	100 %

Forskellen mellem Størrelsen af den Del af den mandlige og kvindelige Befolkning, der er gift, hidrører alene fra Kvindeoverskuddet; men til Trods for dette findes der forholdsvis dobbelt saa mange forhen gifte Kvinder som forhen gifte Mænd. Det hele Antal Mænd over 20 Aar var i 1921 c. 924,000, hvoraf c. 62,000 forhen gifte, medens Antallet af Kvinder over 20 Aar var c. 1,013,000, af hvilke c. 134,000 var forhen gifte; af Kvindeoverskuddet blandt voksne (henved 90,000) falder c. $\frac{4}{5}$ altsaa paa forhen gifte, medens Kvindeoverskuddet blandt ugifte er forholdsvis langt mindre (i 1921 fandtes der 215,000 ugifte Mænd og 281,000 ugifte Kvinder over 20 Aar).

Befolkningens Fordeling efter ægteskabelig Stilling er ligesom dens Aldersfordeling af afgørende Betydning i mange Henseender; Ægteskabet danner jo Hovedgrundlaget for den bestaaende Familieordning, og den Maade, paa hvilken Befolkningen er sammensluttet i Familier, har bl. a. økonomisk Betydning i en

Mængde Forbindelser, ikke blot med Hensyn til Boligspørgsmaalet (Husstandenes Størrelse og Antal), men ogsaa for Erhvervsforhold, Forsørgelsesforhold o. s. v.

Om Antallet af Husstande og disses Fordeling efter Størrelse foreligger der Oplysninger fra Folketællingerne 1901 og 1911, medens kun Antallet af Husstande er opgjort ved Tællingen 1921. Ved denne sidste taltes 795,000 Husstande med ialt 3,154,000 Personer, medens Resten af Befolkningen, c. 114,000, enten var blot midlertidigt nærværende (c. 24,000) eller levede i Fælleshusholdninger som Sygehuse, Hoteller, Stiftelser, Alderdomshjem, Fattiggaarde, Arrester, Kaserner, Skibe o. s. v. (c. 90,000); heri indgaar de sønderjyske Landsdele med 35,000 Husstande med 162,000 Personer og 2000 Personer i Fælleshusholdninger; ved Sammenligning med 1911-Tallene maa disse fradrages, og man finder da følgende:

	Antal Husstande	Antal Personer i Husstande	Øvrige Befolkning
1911	649,000	2,692,000	65,000
1921	760,000	2,992,000	112,000

Den Brøkdæl af Befolkningen, der lever i Fælleshusholdninger, er steget fra Tælling til Tælling, idet den i 1901 kun udgjorde c. 17 p. m., i 1911 derimod 24 p. m. og i 1921 endog 28 p. m. Samtidig har den øvrige Del af Befolkningen fordelt sig paa relativt flere Husstande. Eksempelvis udgjorde Husstande paa højst 4 Personer i 1901 c. 59 % af samtlige Husstande, men i 1911 c. 62 %; den Brøkdæl, som Husstandsoverhovederne udgør af hele Befolkningen, har da ogsaa været stigende navnlig i Hovedstaden, og det gennemsnitlige Antal Personer pr. Husstand faldende. Denne Bevægelse, der allerede under ganske normale Forhold vilde have skærpet Kravet om flere Boliger, vilde formentlig have givet sig endnu stærkere Udslag, hvis den ikke havde mødt de særlige Vanskeligheder, som Krigsaarene førte med sig. Paa Landet hænger Bevægelsen sammen med den voksende Udstykning og i Byerne formentlig med Indskrænkning i Tyendeholdt, ligesom Nedgangen i Fødselshyppigheden i det hele taget maa øve sin Virkning, efterhaanden som denne Bevægelse breder sig til alle Samfundslag.

Udskiller man af Husstandene alle saadanne, der kan betragtes som den familieøkonomiske Samhørighed uvedkommende, altsaa foruden Husgernings- og Erhvervs-tyende (Piger og Karle), Pensionærer og Logerende ogsaa saadanne erhvervsmæssigt beskæftigede, voksne Børn, Slægtninge o. lign., der skønt hjemmeboende kunde være økonomisk selvstændige, bliver der af Husstanden tilbage den Del, der kan betegnes som den egentlige Familie, hvis Overhoved kan betragtes som Forsørger for hele Familien (normalt af Hustru og Børn samt mulige andre Paarørende). Af den Befolkning paa 3,154,000 Personer, som de 795,000 Husstande ved 1921-Tællingen omfattede, udgaar ved den nævnte Udskillelse c. 530,000 som Selvforsørgere, til hvilken Kategori ogsaa de 140,000 Personer, der vel havde Husstand, men iøvrigt ikke havde Forsørgerpligt overfor nogen, eller som levede helt alene, maa regnes. Tilbage bliver da 655,000 Familier med ligesaa mange Familieoverhoveder, og som foruden disse omfattede 1,829,000 Forsørgede.

Fordelingen mellem Selvforsørgere, Familieforsørgere og Forsørgede bliver herefter følgende:

	Mænd	Kvinder	Ialt
Selvforsørgere	367,000	392,000	759,000
Familieforsørgere	601,000	54,000	655,000
Forsørgede.....	624,000	1,230,000	1,854,000
	1,592,000	1,676,000	3,268,000

i hvilke Tal ogsaa er medregnet de i Fælleshusholdninger m. v. som Selvforsørgere og Forsørgere boende.

Heraf fremgaar bl. a., at Antallet af forsørgede Kvinder er langt større end Antallet af forsørgede Mænd. Denne meget store Forskel hidrører for en væsentlig Del derfra, at gifte Kvinder overensstemmende med den almindelige Opfattelse er regnede som Forsørgede. Det drejer sig her om henved 600,000 Kvinder, af hvilke naturligvis det store Flertal ikke er forsørgede i samme Forstand som de øvrige til denne Kategori hørende Personer, der hovedsagelig omfatter inaktive (væsentlig konsumerende) Befolkningselementer, medens Forsørgerne, hvad enten de er Familieforsørgere eller Selvforsørgere, hovedsagelig omfatter den aktive (producerende) Del af Befolkningen.

Bortset man ved Opgørelsen af den forsørgede Del af Befolkningen fra gifte Kvinder, bliver det, som fremhævet ovenfor, væsentlig Børn, unge Mennesker og gamle, hvoraf de Forsørgedes Grupper bestaar, jfr. følgende Oversigt, der angiver, hvormange % af hver af de anførte Aldersklassers Personer der ved Tællingen 1921 regnedes som Forsørgere og Forsørgede.

	Mænd		Kvinder	
	Forsørgere	Forsørgede	Forsørgere	Forsørgede
	%	%	%	%
Under 14 Aar	1	99	1	99
14-18 Aar.....	59	41	57	43
18-25 -	89	11	86	14
25-60 -	99	1	99	1
60-70 -	98	2	95	5
Over 70 Aar	87	13	80	20

Selv om der ved Beregningen af disse Tal er bortset fra gifte Kvinder, paavirktes Tallenes Størrelse dog stadig af andre Forestillinger end rent økonomiske. I samfundsøkonomisk Henseende kunde man f. Eks. almindeligvis regne Pensionister og Rentenydere som forsørgede, idet saadanne som Regel er inaktive, selv om deres Indkomst opfattes som opsat Vederlag for tidligere udført produktivt Arbejde.

Ganske samme Vanskelighed træffes ogsaa ved enhver Undersøgelse af Befolkningens Fordeling efter Erhverv. De enkelte Personers Bidrag til Samfundsproduktionen lader sig ikke direkte iagttage. Vil man skaffe sig et Billede af,

hvad Befolkningen lever af, maa man derfor gøre op, hvilke Livsstillinger de ovenfor til Forsørgernes Gruppe henførte Personer indtager, og ønsker man Under-søgelsen udstrakt til at gælde hele Befolkningen, maa de Forsørgede, herunder altsaa ogsaa de gifte Kvinder, henføres til Forsørgernes Erhverv.

Fordeles paa denne Maade Befolkningen paa de vigtigste Hovedgrupper af Erhverv, finder man efter Folketællingen i 1921 følgende Resultat:

	Mænd	Kvinder	Tilsammen
A. Land- og Havebrug, Skovbrug, Fiskeri	609,000	468,000	1,077,000
B. Haandværk og Industri	496,000	446,000	942,000
C. Handel og Pengeomsætning	157,000	164,000	321,000
D. Kommissions- og Transportvirksomhed	116,000	105,000	221,000
E. Immateriel Virksomhed	93,000	91,000	184,000
F. Husgerning o. lign.	12,000	195,000	207,000
G. Personer ude af Erhverv	97,000	181,000	278,000
H. Uangivne	12,000	26,000	38,000
	1,592,000	1,676,000	3,268,000

Den Gruppe, til hvilken der er henført det største Antal Personer, er, som man kunde vente det, Landbrug m. v. Det er dog ikke mere end netop $\frac{1}{3}$ af Befolkningen, Gruppen omfatter, og naar bortses fra de til Fiskeri henførte ikke mere end mellem 31 og 32 %, medens den Brøkdel, som Landbrugsbefolkningen udgjorde ved Aarhundredskiftet, er opgjort til c. 40 % og tidligere endog til over 50 %.

Ved en saadan Sammenligning maa det imidlertid erindres, at Landbrug, ikke blot hvad det rent tekniske ved Landbrugsproduktionen (Plante- og Husdyravlen) angaar, er noget helt andet nu end for 100 Aar siden, idet en Mængde produktivt Arbejde, der nu er udskilt som særlige Erhverv, tidligere foregik Haand i Haand med Landbrugsbedriftens øvrige Arbejder. Mejerier, Slagterier og Bryggerier og for en stor Del ogsaa Tekstilfabrikker er industrialiserede og har direkte overtaget et betydeligt Kvantum Arbejde. Ad Omveje har dernæst den omfattende Anvendelse af Maskiner i Landbruget frigjort en Mængde af Landbrugets oprindelige Arbejdskraft og overflyttet den til Industrien. Virkningerne af dette Arbejdsdelingsprincip, der navnlig i den moderne Tid spiller en stadig større Rolle, er særlig let at konstatere indenfor Landbruget, idet intet andet Erhverv her i Landet i tilnærmelsesvis samme Grad er knyttet til det naturlig givne: Jorden.

Arbejdsdelingen gør sig imidlertid ogsaa gældende indenfor andre Erhverv, f. Eks. Haandværket, og maa i Virkeligheden antages stadig at øve omfattende Indflydelse i alle Erhvervsgrene, omend det bliver desto vanskeligere at paavise dette direkte, jo længere Delingsprincippet gennemføres.

Samtidig med, at den Interesse, der knytter sig til Befolkningens Fordeling efter Erhverv, under en saadan Udvikling bliver mindre, fordi Erhvervsbegrebet

efterhaanden ganske skifter Karakter, vokser imidlertid Betydningen af Kendskabet til Befolkningens sociale Lagdeling i tilsvarende Grad, omend en Undersøgelse heraf ogsaa er vanskelig, saa længe Udviklingen stadig fortsætter sig. Til Belysning heraf skal dog anføres følgende Tal vedrørende Fordelingen mellem 1) Hovedpersoner (d. v. s. selvstændige Erhvervsdrivende og dermed ligestillede), 2) Arbejdere og dermed ligestillede samt 3) Funktionærer, til hvilken Gruppe navnlig er henregnet alle saadanne, som uden at være i egentlig selvstændig Stilling dog bl. a. med Hensyn til Lønning er stillet paa anden Maade end den egentlige Lønarbejder. Opgørelsen omfatter ikke de ovenfor til Hovederhvervsgrupperne E, G og H henførte 164,000 Forsørgere, hvor en Deling af denne Art i mange Tilfælde er uden Mening, men derimod alle øvrige Forsørgere.

	Mænd	Kvinder	Tilsammen
Hovedpersoner	320,000	69,000	389,000
Funktionærer	103,000	37,000	140,000
Arbejdere	465,000	256,000	721,000
Tilsammen	888,000	362,000	1,250,000

Som Følge af, at det under Samfundsproduktionens fortsatte Industrialisering i det væsentlige kun er Landbrugsproduktionen, der i Danmark har været direkte knyttet til Naturgoderne (Jorden), har Byerne og Bybefolkningen maattet optage den i Landbruget frigjorte Arbejdskraft uden at have faaet Anledning til igen at afgive noget væsentligt til Landbefolkningen. Til Illustration af Byernes Vækst, der er et af Industrialiseringens vigtigste Fænomener og har rejst en hel Række særlige Problemer, er i Figuren p. 39, hvor den øverste Kurve angiver det samlede Folketals Vækst fra 1801, tillige indtegnet to andre Kurver, saaledes at Mellemrummene fra neden angiver Folketallets Vækst i Landkommunerne, i Købstæderne og i København-Frederiksberg. Landbefolkningen, der i 1801 udgjorde henvend 80 % af hele Befolkningen, udgør nu kun c. 57 %, medens København-Frederiksberg, der ved Begyndelsen af forrige Aarhundrede rummede c. 10 % af Landets Befolkning, nu omfatter c. 20 % af Befolkningen, jfr. iøvrigt følgende Tal for nogle udvalgte Tidspunkter.

Befolkningens Fordeling paa Landets Hoveddele.

	1834	1860	1901	1925
København-Frederiksberg	99	101	195	201
Købstæder	112	133	197	231
Landkommuner	789	766	608	568
Tilsammen	1000	1000	1000	1000

Det er et for Danmark ganske ejendommeligt Forhold, at Hovedstaden rummer c. $\frac{1}{5}$ af Befolkningen; men Hovedstadens Vækst gennem den her betragtede Periode overgaas dog af flere af Provinsbyerne, jfr. følgende Folketal for Danmarks 8 største Byer:

	1834	1860	1901	1925
Hovedstaden	119,000	163,000	454,000	691,000
Aarhus	7,000	11,000	52,000	76,000
Odense	9,000	14,000	40,000	52,000
Aalborg	7,000	10,000	31,000	43,000
Horsens	5,000	9,000	22,000	28,000
Randers	6,000	10,000	20,000	26,000
Vejle	4,000	6,000	15,000	22,000
Esbjerg	—	—	13,000	24,000

Det er iøvrigt ganske særlig de store og mellemstore Byer, der har udvist den stærke Vækst, og naar i alt Fald enkelte Byer — herunder ogsaa Hovedstaden — i de senere Aar tilsyneladende ikke fortsætter Væksten i samme Tempo som tidligere, er Aarsagen saa godt som udelukkende den, at disse Byer nu væsentlig vokser gennem deres Forstæder, d. v. s. Bebyggelser, som administrativt er beliggende i de til Købstadkommunen grænsende Landkommuner, men som ofte er ganske sammenvoksede med Købstaden, og hvis Beboere erhvervmæssigt er knyttet til Byen paa ganske samme Maade som Købstadens øvrige Beboere.

Det drejer sig her om et ikke ganske ringe Tillæg til Bybefolkningen; men dets Afgrænsning er naturligvis langt vanskeligere at fastslaa end dér, hvor Kommunegrænsen er afgørende, og kan ikke foretages uden ved Skøn. En Forestilling herom faar man dog ved følgende Opgørelse for 1925.

	Folketal	Forstads- Befolkning	Tils.
København-Frederiksberg	691,000	58,000	749,000
Provinskøbstæderne	751,000	60,000	811,000
Tilsammen ...	1,442,000	118,000	1,560,000

Et endnu større Tillæg til Bybefolkningen faas imidlertid, naar man ogsaa tager i Betragtning de mange større og mindre bymæssige Bebyggelser (hyppigt Stationsbyer), der i rene Landkommuner er opvoksede uden direkte Tilknytning til nogen Købstad. Det drejer sig her om Bebyggelser, som i adskillige Tilfælde er større end mange Købstæder; i 1925 optaltes saaledes 84 Stationsbyer hver med mere end 1000 Indbyggere og en samlet Befolkning af c. 145,000. Blandt de største og som „Byer“ bedst kendte kan anføres:

	Folketal		Folketal	
	1925	1901	1925	1901
Lyngby.....	7400	3700	Hørsholm	1700 900
Haslev	5200	2500	Fjerreslev	1400 600
Odder... ..	4200	2800	Helsinge	1400 700
Vejen	3000	1100	Hals	1300 800
Skern	2500	1100	Tarm	1200 800
Fakse.....	1700	1200	Slangerup	1100 700

Af disse har Slangerup tidligere (indtil 1809) været Købstad, medens omvendt tidligere Stationsbyer efterhaanden har faaet Købstadstyre (Esbjærg i 1899, Silkeborg, Løgstør og Nørre-Sundby i 1900, Frederiksværk i 1907, Herning i 1913, Struer i 1917 og Brønderslev i 1921).

Alt i alt giver Stationsbyerne, hvis Antal i 1925 er opgjort til c. 500, et Tillæg til Bybefolkningen paa c. 340,000, og til Belysning af Bybefolkningens Vækst ogsaa udenfor de egentlige Købstæder kan herefter anføres følgende Tal:

	1890		1906		1925	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Hovedstaden (herunder Gentofte) ...	389,000	18	535,000	21	731,000	22
Provinsbyer.....	370,000	17	522,000	20	706,000	22
Forstæder	} 20,000	1	201,000	8	118,000	4
Stationsbyer					320,000	10
Rene Landdistrikter	1,393,000	64	1,331,000	51	1,383,000	42
Tilsammen...	2,172,000	100	2,589,000	100	3,258,000	100

I Tallene for 1925 er der af Hensyn til Sammenligningen med Fortiden bortset fra de sønderjyske Amter; medregnes disse, finder man imidlertid meget nær det samme, at kun 43 % af Befolkningen var egentlig Landbefolkning, medens denne saa sent som i 1890 endnu udgjorde 64 %.

Det er naturligvis ugørligt at sige noget om, i hvilket Omfang denne Udvikling kan eller vil fortsætte sig. Vil Industrialiseringen kunne fortsætte sig endnu langt videre og gøre endnu en Del af Landbrugsbefolkningen overflødig samtidig med, at der bliver Brug for Kræfterne i Byerhvervene? Eller kan Vurderingen af Husmændenes og Industrierbejdernes Kaar tænkes at ændre sig saa meget, at Strømmen fra Land til By vil vende, og at Jordlodder da kan tilvejebringes i tilstrækkeligt Omfang?

Til Trods for, at Nedgangen i Dødeligheden ikke tegner til at kunne holde Maal med Nedgangen i Fødselshyppigheden, maa det antages, at Danmarks Folketal endnu i lang Tid aarlig vil vokse med rundt regnet 25 à 30 Tusinde Mennesker, hvis Underhold skal sikres af de (som Forsørgere betegnede) egentlige Erhvervsdrivende, hvis Antal aarlig vokser med c. det halve.

Det er naturligt, at saadanne Tal afføder Betragtninger over Muligheden af i

Længden at kunne skaffe den voksende Befolkning Beskæftigelse og rimeligt Udkomme inden for Landets Grænser. Ganske vist har de Bekymringer, for hvilke *Malthus* for mere end hundrede Aar siden gav Udtryk, forsaavidt vist sig overflødige, som Europas Befolkninger netop i den siden da forløbne Tid er vokset i en Grad, om hvilken man paa *Malthus'* Tid ikke kunde have nogen Anelse. Den samtidig hermed indtræffende Udvikling af Samfærdelsesmidlernes Transportevne har dog skabt ligesaa uanet gunstige Betingelser for Industrialisering af praktisk taget alle Erhverv, hvorved i Virkeligheden fjerne Landes Naturgoder har kunnet indtages under den gamle Verdens Produktionsevne; Mulighederne for en fortsat Udvikling ad denne Vej maa imidlertid synes begrænsede.

En voksende Befolkning skaber dog foruden voksende Behov ogsaa voksende Produktionsevne. Denne Kendsgerning giver ganske vist i et Verdenssamfund, hvor Arbejdsdelingens Princip drives videre og videre, paa den ene Side en enkelt Nation Chancen for at udnytte Erhvervsmulighederne særligt stærkt, men paa den anden Side ingen Sikkerhed for, at Danmarks Befolkning, naar den til Stadhed bliver hjemme, kan opretholde de Levevilkaar, den engang har tilkæmpet sig; for at afbøde de bl. a. paa Grund af det voksende Folketal opstaaede Vanskeligheder ved at føre Erhvervskampen paa denne Forsvarslinie, har man henvist til det nødvendige eller hensigtsmæssige i Børnebegrænsning og Udvandring fra Landet. Da den samlede Befolkning, som det fremgaar af det foregaaende, ikke bestaar af udelukkende produktive Enheder, maa det ved Henviisning til saadanne Foranstaltninger erindres, at en voldsom Nedgang i Fødselshyppigheden vel kan betvinge Folketallets Vækst, men paa den anden Side for lange Tider vil belaste Fremtidens forholdsvis faatallige produktive Aldersklasser med en stor Forsørgerbyrde overfor Fremtidens i Forhold til disse Aldre talrige gamle og uproduktive Personer, ligesom Udvandring, hvis den kun omfatter Personer i produktive Aldre, først om lang Tid, naar de tilbagelevende er gamle og uproduktive, medfører økonomiske Lettelser.

H. CL. NYBØLLE.